

Sexuálně zneužívané děti v ČR

Mgr. Kateřina Brejchová, Mgr. Jeroným Klimeš, Ph.D., 2004
Kontakt na autory: katarzyna@seznam.cz, Jeronym.Klimes@seznam.cz

1. Důležitost znalosti problematiky zneužívání pro odbornou veřejnost

Sexuální zneužívání dětí bylo od věků považováno za těžký zločin na bezbranných bytostech. Toto přesvědčení reflektovalo praktickou zkušenost, že zneužívané děti se těžce zapojují do společnosti a hůře hledají svou životní cestu. Nicméně teprve systematický výzkum podporovaný statistickými analýzami umožňuje přesné pochopení tohoto jevu a stále přesnější předpovědi.

Odborné veřejnosti prezentované psychology, pediatry, pedagogy, sociálními pracovníky ap. se vyplácí znalost základních charakteristik sexuálního zneužívání dětí, i když se na tuto oblast nezaměřuje. Například učitel fyziky se nespecializuje na tuto oblast, ale je velmi pravděpodobné, že se ve své třídě setká s takto postiženými dětmi a může to být právě on, kdo může zastavit zneužívání. Prevalence tohoto jevu v populaci je totiž poměrně vysoká. Světová zdravotnická organizace udává, že 10 – 40 % žen a 5 – 20 % mužů bylo v dětství nebo v době dospívání zneužito (Vaničková et al., 1997). Zkušenost se sexuálním zneužíváním zažije podle našich i zahraničních výzkumů každá třetí dívka a každý pátý chlapec. Většina těchto případů představuje neodhalenou, tzv. latentní kriminalitu. Podle odhadů Čírtkové (2000) je policii oznámen až každý 6. až 10. případ.

Z toho vyplývá, že běžný odborník z jiného oboru má velkou naději se se sexuálním zneužitím setkat, a to buď ve formě aktuálně probíhající či retrospektivní. Stejně tak i v rámci preventivního působení je dobré znát specifika sexuálního zneužívání u jednotlivých pohlavích a věků dítěte.

V tomto článku bychom chtěli čtenáře seznámit s aktuálními údaji a závěry, které vznikly rozborem dat Dětského krizového centra (209 dětí z toho 161 dívek) za posledních pět let.

2. Různé způsoby výzkumu sexuálního zneužívání

Velké rozpětí závěrů o sexuálním zneužívání podle různých výzkumů je dáno mnoha důvody. Je to především těžká přístupnost dat, které jsou svou povahou traumatická a intimní. O zneužívání dětí se dozvídáme ze tří stran. Jsou to výzkumy celkového výskytu jevu (prevalenci) v celé populaci. Tyto výzkumy jsou však zpravidla vedeny retrospektivně, tedy podceňují vliv méně závažných zneužívání (například osahávání), které jsou v pozdějším věku buď bagatelizovány nebo přeznačkovány. Naproti tomu jsou schopné zmapovat jednorázové násilné zneužití, které nepostihnou jiné způsoby sběru dat.

Druhým zdrojem informací jsou dětská krizová centra, odbory péče o dítě ap., kam se obracejí rodiče zneužívaných dětí či jiní dospělí. Tyto instituce mají zkušenosti zpravidla s opakovanými případy zneužívání a zpravidla mohou popsat vývoj těchto vztahů v čase. Špatně však zachycují ty případy, kdy je zneuživatelé žena, eventuálně matka.

Třetím hlavním pramenem našich poznatků o fenoménu dětského zneužívání jsou sexuologické výzkumy a terapie, které přinášejí pohled pachatelů těchto trestných činů a vzhled do jejich psychiky s pochopením jejich motivace a osobnostního vývoje. (Hubálek, Zimanová 1978)

Teprve když vezmeme do úvahy všechny hlavní i vedlejší zdroje informací (např. policejní statistiky), můžeme si udělat věrný obrázek o povaze tohoto jevu.

3. Faktory sexuálního zneužívání

Sexuální zneužití způsobuje u dítěte celou řadu následků, jejichž stupeň je ovlivněný jeho konstituční výbavou, věkem a specifickými podmínkami zneužívání - pohlavím zneuživatelé, intenzitou vztahu mezi ním a dítětem, způsobem (vážností) zneužití a dobou, po kterou je dítě opakovaně zneužíváno (Täubner, 1996). Proto čtenář musí mít na zřeteli základní faktory, jejichž kombinace určují, jaký bude mít zneužívání dopad na dítě.

Problém faktorů je dvojitý. Jednak spočívá v tom, že není dost dobře možno porovnat faktory pouze kvalitativně. Vždy je třeba mít na paměti, jakou intenzitou daný faktor působil. Kvantifikování faktorů je však více než obtížné. Dále mnohdy nezáleží na jednotlivých izolovaných faktorech, ale na jejich kombinaci, které mohou mít horší dopad než izolované faktory. Není tedy možno dát obecnou odpověď na nabízející se otázku: „Je pro dítě vždy horší násilné zneužití než konsensuální?“, protože není upřesněno pohlaví dítěte, věk, frekvence zneužití ap.

I přesto jsme se pokusili tyto faktory seřadit od nejdůležitějšího k nejslabšímu s vědomím, že toto pořadí je pouze přibližné:

Forma zneužívání

Nekontaktní zneužívání - ukazování obrázků, obnažování se, soulož před dítětem, fotografování dítěte ap. Kontaktní zneužití, které se dělí na penetrační (vaginální a anální styk) a nepenetrační (osahávání, líbání, masturbace, orální styk).

Míra násilnosti

Dále je třeba mít na paměti míru násilnosti činu – od brutálního násilí až po konsensuální zneužívání s otázkou, do jaké míry může dítě dát souhlas s něčím, co dopředu nedokáže ani pojmenovat natož pochopit. U konsensuálního zneužívání je třeba zdůraznit, že souhlas dítěte či absence násilí ještě neznamená, že zneužívání zůstane bez psychických následků. Tedy trestní postih pachatelů konsensuálního zneužívání je zcela na místě.

V poslední době se též rozmáhá komerční zneužívání dětí.

Věk dítěte při začátku zneužívání, jeho psychosexuální vyspělost a konstituce

Velký vliv na dopad zneužití má vždy věk dítěte, jeho psychická a sexuální vyspělost. Přirozené zrání však není jediným faktorem. I zákonná hranice 15 let, pod kterou je sexuální styk zakázán, ovlivňuje praktické následky zneužívání. Například u konsensuálního zneužívání ve 14 letech je větší pravděpodobnost sekundární viktimizace dítěte policejním vyšetřováním než u legálního konsensuálního styku v 16 letech

Typ a pohlaví pachatele s jeho vztahem k dítěti

Následky sexuálního zneužívání se odvíjí například od toho, zda pachatel a dítě jsou stejného pohlaví, nebo zda dítě zneužívá matka či naopak neznámý člověk.

Frekvence zneužívání a trvání vztahu

Jednorázové a opakované zneužití má výrazný vliv na způsobu, jakým se děti s tímto traumatem vyrovnají, a zda nedojde k přizpůsobení se sexuálnímu zneužívání.

Pohlaví dítěte

Zneužívání dívek a chlapců se výrazně liší v mnoha ohledech, o kterých budeme hovořit.

Zázemí dítěte a sociální aspekty

Sem spadá jednak rodinná situace dítěte a dále i sociální okolnosti, které provází sexuální zneužívání. Například zda je abusor z referenční skupiny, což bývá případ kněží, kteří zneužívají důvěřivosti věřících rodičů (Klimeš, 2003).

- - -

V odborné literatuře je konsensus, že mezi nejtěžší kombinace patří opakované kontaktní zneužívání syna vlastní matkou bez ohledu na to, zda je konsensuální či nikoliv. Taková zneužívání mají za následek neschopnost odpoutat se od matky a vytvořit nový vztah, neboť vztah k jiné ženě a rozvoj lásky k ní je komplikován ambivalencí mezi „pocitem viny a touhou, náklonností a nenávisť.“ (Täubner, 1996, s. 55; Kelly, 2002) Mezi relativně málo škodlivé patří případy, kdy sexuálně vyspělé dívky tzv. pod zákonem navazují sexuální vztahy s o málo staršími vrstevníky.

Nicméně stávající úroveň vědeckého poznání zatím není schopna měřit a porovnat dopad většiny kombinací těchto faktorů na dítě. Známý jsou pouze partikulární zjištění a tato oblast je tedy výzvou pro další výzkum.

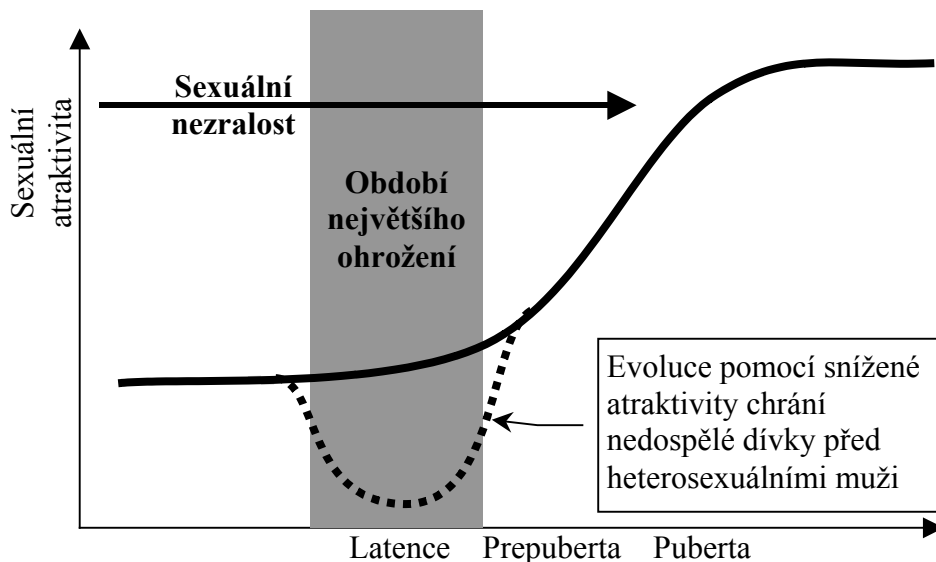
4. Kritický věk versus pohlaví

Velmi zajímavým zjištěním, který vyplynul z naší analýzy dat, byl rozdílný začátek sexuálního zneužívání u chlapců a dívek. Chlapci jsou nevíce ohroženi v mladším školním věku (7 – 9 let) a to především muži mimo rodinu, jako jsou vedoucí oddílu, starší spolužáci ap. U dívek je situace složitější, protože mají dvě kritická období. První je předškolní (3 – 6 let) a pak prepubertální (10 – 14 let). Fakt, že právě v těchto obdobích vzniká největší počet incidencí, vypovídá i o tom, že v těchto letech jsou dívky pro potencionální pachatele nejvíce přitažlivé. Tyto závěry potvrzují funkci tzv. období latence (7 – 9), kdy jsou dívky relativně chráněny před potencionálními pachateli svou sexuální neatraktivností.

Rozdíl je i ve formě zneužívání. Chlapci i děvčata v prvním krizovém období jsou zneužíváni především kontaktním nepenetračním způsobem zneužívání (osahávání, požadavek masturbace a orální sex). To nasvědčuje tomu, že zneužívání chlapců a mladších děvčátek je stejného druhu a věkový posun je dán odlišným typem pachatele a dostupností dítěte. O chlapce mají zájem homosexuální jedinci, často adolescentní, kteří nezakládají rodiny a malí chlapci jsou jim tedy dostupní, teprve když přijdou na školu. O malé holčičky jeví zájem otcové či partneři matek, a tedy zneužívání může začít v o něco mladším věku.

Druhá vlna zneužívání děvčat v období prepuberty souvisí již s nastupujícími hormonálními změnami. Tím roste jejich atraktivita pro normální heterosexuální muže mimo rodinu. Zneužití tedy mívá podobu obvyklého sexuální styku – je penetrační, často jednorázové (násilné).

Nejzajímavějším zjištěním je období relativní neatraktivnosti dívek v období 7 – 9, které se tradičně označuje jako latence. Dovolíme si zde pokus o evoluční vysvětlení, které chápe tento jev právě jako evolučně vzniklou ochranu sexuálně nevyspělých děvčat před zneužíváním. Evoluce jak známo adaptuje jedince na nejčastěji se vyskytující model, tj. v tomto případě heterosexuální muž, který se zajímá o sexuálně vyspělou ženu, a ne na zřídka události například homosexuální pedofil orientující se na batolata. Z tohoto pohledu jsou však sexuálním zneužitím nejvíce ohroženy dívky před pubertou, protože ještě nejsou zralé a už začínají být sexuálně přitažlivé.

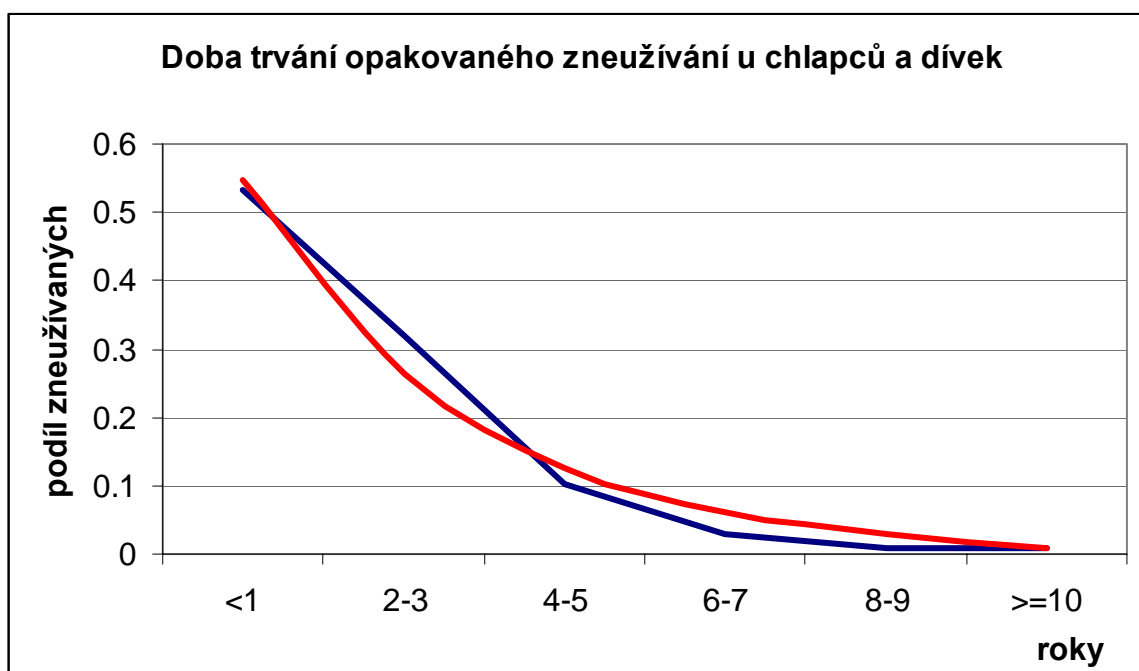


Jinými slovy tyto dívky byly za evoluce člověka nejvíce ohroženy destruktivními následky sexuálního zneužívání a následkem toho přežily spíše ty, které v tomto období latence měly nejmenší sexuální přitažlivost. Snížená atraktivita před pubertou je tedy evoluční odpovědí na nebezpečí sexuálního zneužití. Projevuje se především v chování dívek, které tou dobou nemají žádný zájem o druhé pohlaví a potenciální zneuživatelé jejich chování neinterpretují jako sexuálně vyzývavé. Zároveň tyto dívky ztrácí dětskou roztomilost, která je tak přitažlivá pro pedofily. Těmto faktům pak odpovídá i odlišný způsob zneužívání v prvním a druhém kritickém období (nepenetrační versus penetrační).

5. Trvání vztahu a poločas rozpadu

Trvání zneužívajících vztahů se řídí exponenciálním rozložením, tj. každý rok ubyde jistý zlomek (třetina, polovina ap.) případů. V této souvislosti je nejlépe hovořit o tzv. poločasu rozpadu, což je čas, za který se rozpadne právě polovina vztahů. Statisticky vzato se jedná o medián exponenciálního rozložení.

Tento poločas je možno buď odhadnout z tabulky, což je nepřesné ale názorné (viz tabulka), nebo se pokusit proložit naměřené hodnoty teoretickou křivkou (exponenciálou), viz následující graf. Takto můžeme dospět k odhadnuté hodnotě 1,8 roku. Tedy za necelé dva roky zanikne právě polovina vztahů.



Legenda: Lomená čára představuje naměřené hodnoty a oblá čára je exponenciála, která byla proložena metodou nejmenších čtverců.

Poločasy rozpadu jsou zajímavé tím, že pro každé pohlaví a formu zneužívání jsou odlišné a umožňují předpovídat životaschopnost zneužívajících vztahů.

Obecně je možno říci, že poločasy rozpadu jsou mnohem delší u dívek, kde vztahy s abusorem mají sklon přežívat až do dospělosti obětí. Naproti tomu u chlapců jsou vztahy kratší, spíše jednorázové, tedy i poločas rozpadu je kratší. Z naměřených dat vyplývá poločas rozpadu jeden rok. Je třeba vzít do úvahy, že se jedná o data Krizového centra, které zachycují spíše dlouhodobá zneužívání, se kterými si rodiny nedokázaly samy poradit. Je tedy na místě předpoklad, že většina zneužití chlapců bude ještě kratších (odhadujeme poločas rozpadu okolo půl roku). Jedná se totiž zpravidla o abusory mimo rodinu a tedy je pro rodiče snadnější tyto případy vyřešit bez pomoci odborníků.

Doba trvání vztahu	Počet zneužití dívek	Počet zneužití chlapců
<1	44	13
2-3	21	13
4-5	11	0
6-7	3	0
8-9	1	0
>=10	0	0

Legenda: Z tabulky můžeme odhadnout, že s každou řádkou ubude polovina vztahů. Jelikož každá řádka (vyjma první) představuje přibližně dva roky, je i poločas rozpadu vztahu zneužívání dívek přibližně dva roky. U chlapců se rozpadne polovina vztahů během prvního roku, tj. poločas rozpadu je jeden rok (nicméně dat je málo na přesný odhad).

U vztahů s delším poločasem rozpadu lze předpokládat, že pokud neskončí zneužívání po jednom roce od svého začátku, je vysoká pravděpodobnost rozvoje syndromu přízpusobení sexuálnímu zneužívání u zneužívaného dítěte (v tomto případě převážně u holčiček), který tak ještě více posiluje vzájemnou závislost pachatele a jeho oběti a snižuje pravděpodobnost účinné obrany a zastavení zneužívání. Jednorázové penetrace u chlapců nejsou v Krizovém centru hlášeny, nebo se k nim chlapci nepřiznávají, nicméně je nutno předpokládat, že k nim dochází.

6. Rozdílná reaktivita chlapců a dívek

Dívky a chlapci rozdílně reagují na sexuální zneužívání a vyrovnávají se s touto zkušeností rozdílně i později. Zneužívání chlapci jsou více predisponováni k fyzické agresi než zneužívané dívky. Tato skutečnost souvisí s obecnými rozdíly mezi pohlavími a tím je sklon chlapců při úzkosti zaujímat externalizující postoj, zatímco se dívky chovají způsobem internalizujícím. U zneužitých chlapců je více pravděpodobné, že se identifikují se zneužitelem a později přejímají i jeho agresivní chování, neboť zneužíváním jiných překonávají svůj pocit bezmoci. Na druhé straně dívky reagují pasivním způsobem typickým pro oběti, formou flashbacků, disociací, autoakuzací a později promiskuitou (Brejchová 2003).

7. Důležitost prevence

Vzhledem k závažnosti tohoto jevu je třeba rozšířit informace o samotném zneužívání i jeho specifik u dětí mezi odbornou i laickou veřejnost. Zvýšenou informovaností by dle našeho názoru došlo k preventivnímu působení a uvědomění si poškozených dětských obětí, že jsou zneužívány a že mají možnost se dovolat ochrany. Laická i odborná veřejnost by se mohla stát citlivější na rozpoznání tohoto jevu ve svém okolí u takto postižených dětí.

Úlohou odborníků je vzdělávat se v této problematice, v diagnostice syndromu sexuálního zneužívání a postupu s jeho oběťmi, a tak i předejít případné sekundární viktimizaci při odhodlání dětí se svěřit a zastavit tak zneužívání.

7.1. Literatura

- Brejchová, K.: Specifika sexuálního zneužívání chlapců. Diplomová práce. Praha: UK, 2003.
- Čírtková, L.: Policejní psychologie. 3. vyd. Praha: Portál, 2000.
- Hubálek, S., Zimanová, J.: Psychoterapie sexuálních deviantů. Opava: Sborník prací přednesených na vědecko-pracovní schůzi České sexuologické společnosti, červen 1978.
- Kelly et al.: Effects of mother-son incest and positive preceptions of sexual abuse experiences on the psychosocial adjustment of clinic-referred me. *Child Abuse and Neglect*, April 2002.
- Klimesš, J.: Sexuální zneužívání kněží. in Augustyn Józef ed.: *Hluboce zranění*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003.
- Vaníčková, E.; Provazník, K.; Hadj-Mousová, Z.: *Sexuální zneužívání dětí*. Praha: Karolinum, 1997.
- Täubner, V.: *Nejstřeženější tajemství - sexuální zneužívání dětí*. Praha: Trizonia, 1996.

Počet normovaných stran: 7.2